

ДО ПИТАННЯ ГАРАНТІЙ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ОСІБ З ОБМЕЖЕНИМИ МОЖЛИВОСТЯМИ ПІД ЧАС ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

Наталія Олександрівна ФІЛІПСЬКА,

канд. юрид. наук, ст. викладач кафедри
конституційного і міжнародного права
факультету № 4 Харківського національного
університету внутрішніх справ,
м. Харків, Україна
<https://orcid.org/0000-0002-9558-9422>
totuchana@yahoo.com

Дана робота присвячена дуже гострим зараз питанням захисту цивільного населення від агресивних проявів війни. Особливу увагу акцентовано на такій категорії осіб, як особи з обмеженими можливостями, зокрема діти та жінки. Саме ця категорія осіб через певну обмеженість спілкування та інформації, більш піддається ризику стати жертвою дій військ окупантів під час війни в Україні. Одним із можливих шляхів покращення такої ситуації вбачається активізація діяльності міжнародних організацій, до сфери інтересів яких входить захист цивільного населення під час збройних конфліктів.

Ключові слова: збройний конфлікт; особи з інвалідністю; Конвенція про захист цивільного населення під час війни; Конвенція про права осіб з інвалідністю; гуманітарне право.

Keywords: armed conflict; persons with disability; Geneva Convention relative to the protection of Civilian Persons in time of war; Convention on the Rights of Persons with Disabilities; humanitarian law.

Будь-які події, пов'язані із застосуванням зброї для вирішення міждержавних та внутрішніх конфліктів, на жаль, завжди мають наслідками значне звуження прав людини, а часто й їх порушення. У такій ситуації деякі категорії мирного населення опиняються в умовах, менш сприятливих за інших – це діти, люди похилого віку, люди, які мають стійкі порушення здоров'я. Найменш захищеними стають ті, хто тією чи іншою мірою залежить від інших людей, потребує їх уваги, турботи, догляду. У даному випадку ми маємо на увазі людей з різними формами інвалідності.

У сучасному світі рівень розвитку суспільства визначається саме тими зусиллями та їх результатами, які спрямовані на захист найнезахищеніших верств населення. Норми міжнародного гуманітарного права закликають держави приділяти особливу увагу людям з інвалідністю. Так, наприклад, Конвенція про захист цивільного населення під час війни 1949 року [1] визначає особливий статус зазначеної категорії осіб, а саме: поранені та хворі, а також особи з інвалідністю та вагітні жінки перебувають під особливим захистом і користуються особливим шануванням (ст. 16); сторони конфлікту намагаються укласти місцеві угоди про евакуацію з обложених або оточених зон поранених, хворих, осіб з інвалідністю, осіб похилого віку... (ст. 17); цивільні лікарні, організовані для надання допомоги пораненим, ... особам з інвалідністю, за жодних обставин не можуть бути об'єктом нападу, натомість вони завжди користуються повагою сторін конфлікту й перебуватимуть під їхнім захистом (ст. 18).

Зазначена Конвенція є однією з чотирьох міжнародних договорів, створених державами задля того, щоб унеможливити або хоча б мінімізувати страждання людей під час збройних конфліктів, у першу чергу з числа мирного населення. Норми міжнародного гуманітарного права не єдині, які звертають особливу увагу держав на необхідність захисту людей з обмеженими можливостями, у тому числі з інвалідністю.

Одним з найпотужніших міжнародних договорів у сфері захисту прав даної категорії осіб є, безперечно, Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю 2006 року. Так, її преамбула, відображаючи прагнення держав-учасниць, проголошує, що цей документ бере до уваги обстановку миру та безпеки, заснованих на повній повазі до цілей і принципів, викладених у Статуті Організації Об'єднаних Націй, і на дотриманні застосованих угод у галузі прав людини, що є неодмінною умовою для повного захисту осіб з інвалідністю, зокрема під час збройних конфліктів й іноземної окупації [2]. Крім того, особливу увагу приділено захисту даної категорії осіб під час винятково несприятливих обставин – надзвичайних гуманітарних ситуацій. Так, стаття 11 Конвенції проголошує, що держави-учасниці вживають, відповідно до своїх зобов'язань за міжнародним правом, зокрема міжнародним гуманітарним правом та міжнародним правом з прав людини, усіх необхідних заходів для забезпечення захисту й безпеки осіб з інвалідністю у ситуаціях ризику, зокрема в збройних конфліктах.

Слід брати до уваги й неоднорідність досліджуваної нами категорії – осіб з обмеженими можливостями. Так, наприклад, люди, які мають складні, комплексні вади (поєднання фізичних та психо-інтелектуальних вад) набагато більш вразливі та потребують суттєво більшої та комплексної допомоги. Відповідно, під час несприятливих подій вони є найбільш вразливими. Є думка, що, найбільші ризики для людей, наприклад, з розумовими вадами виникають через нерозуміння ними подій. Жорстокі режими та окупаційні сили використовують методи примусу, спрямовані на нав'язування та вимагання повної покори. Особливому ризику піддаються люди, які через свої особливості здоров'я не здатні повною мірою розуміти та виконувати правила окупаційної влади. Їм складніше (або взагалі неможливо) розуміти накази та вказівки. Це, в свою чергу може стати для них ще більшою небезпекою [3].

Люди з обмеженими можливостями, як вже зазначалося, наряду з іншими категоріями є вразливою групою цивільних осіб у ситуаціях збройних конфліктів міжнародного чи неміжнародного характеру. У той же час, вразливість жінок і дітей у таких ситуаціях вже була визнана міжнародними організаціями та установами ООН. Так, 31 жовтня 2000 року Рада Безпеки ООН схвалила Резолюцію 1325, в якій вимагалось звернути увагу та вжити заходи щодо мінімізації впливу збройних конфліктів на жінок. Хоча вразливість людей з інвалідністю була лише частково предметом обговорення і досі не була об'єктом резолюції Організації Об'єднаних Націй [4].

Важливо усвідомлювати, що дівчата та жінки, які мають ті чи інші форми інвалідності знаходяться у набагато більшій небезпеці порівняно з іншими. Це зумовлено станом їх фізичного та/або психо-інтелектуального здоров'я. Ці жінки та дівчата часто навіть неспроможні оцінити та розуміти значення неправомірних дій щодо них з боку військових. Хоча й Декларація

про захист жінок та дітей у надзвичайних умовах та у період збройних конфліктів 1974 року й не виокремлює жінок та дітей з порушеннями здоров'я (інвалідністю), але положення цього документу цілком застосовується й для цієї групи осіб [5].

Рік тому Україна офіційно засудила режим президента Сирії Башара Асада та його російського колегу за порушення міжнародного гуманітарного права, які призвели до тисяч смертей та жахливих страждань цивільного населення у цій державі [6]. Україна, яка з 24 лютого 2022 року знаходиться у стані повномасштабної агресивної війни з державою-окупантом РФ, також констатує факти безпрецедентного порушення військами цієї держави норм та правил ведення війни, а також норм гуманітарного права. Ці воєнні злочини пов'язані із порушенням законів і звичаїв війни, посяганням на територіальну цілісність, застосуванням заборонених видів зброї, веденням агресивної війни, масовими вбивствами цивільного населення, катуваннями, сексуальним насиллям, мародерством тощо. Немає сумнівів, що серед постраждалих є й люди з обмеженими можливостями, у тому числі діти та жінки, які знаходяться під особливим захистом, визначеним у низці міжнародних договорів, у тому числі й зазначених вище.

Вкрай складні гуманітарні ситуації, які створюють російські війська на окупованих територіях, відсутність доступу не лише до медичної допомоги та необхідних ліків, а й до чистої питної води та продуктів харчування ставить під загрозу життя тисячі громадян України, які через інвалідність є ізольованими, не мають інформації щодо місця та часу відкриття “зелених коридорів” тощо. Такі дії, безперечно, є грубим порушенням норм гуманітарного права, норм Женевських конвенцій, відповідно до яких цивільні люди можуть безперешкодно залишити місця проведення бойових дій за їх бажанням.

Таким чином, можна зробити висновок, що в умовах збройного конфлікту в Україні, розв'язаного РФ, самою державою-агресоркою свідомо не виконуються норми міжнародного гуманітарного права, що призводить до невинуватих чисельних жертв серед цивільного населення, у тому числі й серед тих, хто потребує сторонньої допомоги через вади здоров'я.

У цій складній ситуації, на нашу думку, найдієвішим важелем впливу на державу-нападника може стати діяльність міжнародних організацій, метою яких є саме захист мирного населення, поранених та військовополонених. Так, Червоний Хрест, як одна з найвпливовіших та найстаріших міжнародних організацій, має активізувати свою діяльність з метою забезпечення виконання норм Женевських конвенцій в Україні, не обмежуючись “приватним поясненням правила війни ворогуючим сторонам” [7] та зайняти більш активну позицію осуду дій порушників міжнародних норм та принципів та посилення спроб доступу до людей, які найбільше потребують допомоги та перебувають в умовах гуманітарної катастрофи.

Список використаних джерел:

1. Конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text
2. Конвенція про права осіб з інвалідністю від грудня 2006 року. URL: <https://www.un.org/development/desa/disabilities/convention-on-the-rights-of-persons-with-disabilities/convention-on-the-rights-of-persons-with-disabilities-2.html>

3. People with intellectual disabilities in armed conflict. / Inclusion Europe. 30/10/2012 // URL: <http://www.inclusion-europe.eu/people-with-intellectual-disabilities-in-armed-conflict/>
4. Резолюція 1325 (2000), ухвалена Радою Безпеки ООН на її 4213-му засіданні, 31 жовт. 2000 р. // URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_669#Text
5. Декларация о защите женщин и детей в чрезвычайных обстоятельствах и в период вооруженных конфликтов. Провозглашена резолюцией 3318 (XXIX) Генеральной Ассамблеи ООН от 14 дек. 1974 г. // URL: <http://hrlibrary.umn.edu/russian/instree/Re3dprwcea.html>
6. Україна в ООН засудила сирійський режим за порушення прав людини. 30.03.2021. / Укрінформ. Мультимедійна платформа іномовлення України // URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3218305-ukraina-v-oon-zasudila-sirijskij-rezim-za-porusenna-prav-ludini.html>
7. Червоний Хрест і скандали. Чому організація має зберігати нейтралітет у війні в Україні. Імоджен Фулкс. BBC News, Женева. 30 березня 2022 р. // URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-60929721>